

Posudek na habilitační práci Mgr. Pavla Markoviče, PhD., Typologická stratifikácia slovenského literárneho klasicizmu

Zájem současné literární vědy o literární historii, i když v jiném než tradičním pojetí, je markantní všude. Pokus o nové literárněhistorické koncepce a nová metodologická kritéria jejich utváření, nové periodizační struktury do jisté míry mění tradiční schéma vývoje národních literatur. Patří mezi ně i předkládaná habilitační práce Pavla Markoviče. Autor se již v nejlepším světle projevil v řadě studií jako znalec klíčového období slovenského literárního vývoje, kdy se utváří základy její poetiky a směrového a žánrového paradigmatu. Jako znalec tohoto období a jeho souvislostí, včetně mezinárodních, evropských, se projevil již ve své monografii, v níž propojuje klasicismus a preromantismus.¹ Přítomný habilitační spis si klade za úkol deskribovat, analyzovat a zase syntetizovat celý jev zvaný slovenský klasicismus v několika case studies.

Teorie poetologických a tematologických vrstev je aplikována již v první kapitole spisu *Typologická stratifikácia slovenského literárneho klasicizmu*, která má spíše syntetický a anticipační charakter. Prezентuje složitou podobu a poetologické zvrásnění slovenského klasicismu, jak je to ostatně typické nejen pro literatury střední a východní Evropy. Uvědomme si, že i v rodištích klasicismu, tedy v Itálii a zejména ve Francii, nemluvě o Anglii, se klasicismus vyvíjel složitě, pokaždé z jiných poetologických a žánrových podloží, také tam měl smíšený charakter; nemusíme tedy lkát nad nějakou zaostalostí střední a východní Evropy (pojem „středovýchodní Evropa“/ „Ostmitteleuropa“ je zjevně neadekvátní), jde jen o jiné vývojové paradigma. Malá poznámka terminologická: v anglickém abstraktu nebo resumé musíme užívat pro klasicismus pojem „neoclassicism“, „classicism“ je v angličtině antika, „classical“ je antický, tedy klasický (viz klasická filologie), ale také v přeneseném významu, jako u nás, vzorový, hodný následování. Vzniká tu pochopitelně pojmový chaos v tom, že v češtině i slovenštině je neoklasicismus něco jiného, vztahujícího se spíše k 20. století, ale to tu neřešíme. Ve francouzské literatuře jde jistě o baroko, o němž Francouzi dlouho nemluvili, považující je za první fázi klasicismu, až na to upozornil český romanista, medievista, barokolog a literární historik a kritik Václav Černý (1905-1987); nyní ve Francii rozlišují několik etap vývoje baroka (někdy se to řídí také literárněvědnými nebo kulturologickými móдами); v anglické literatuře najdeme zase styčné body mezi barokem, rokokem a

¹ Pavol Markovič: *Slovenský literárny klasicizmus a preromantizmus* Prešov: Vydavateľstvo PU, 2020.

klasicismem, dokonce bych řekl, že nejen v tzv. metafyzické poezii, např. u Johna Donne, ale už u Williama Shakespeara, kde jsou i prvky raného rokoka – ale sami Angličané o baroku a rokoku ve své literatuře mluví jen zřídka. Takže téma stratifikace a „čistoty“ či kontaminace slovenského klasicismu má své výrazné mezinárodní souvislosti. Markovič vychází pochopitelně především ze slovenské literárněvědné produkce a na ni organicky navazuje (Cyril Kraus, Eva Fordinálová, Miloslav Vojtech, Viliam Marčok aj.) Je to především výchozí poetika evropského klasicismu, tedy Boileau Despreaux v Tablicově překladu do jazyka česko-slovenského a česká antologie z roku 1997, i když je slovenský překlad (Básnické umenie, Tatran, 1990, přel. Ján Švantner, Jozef Gális), z 20. století pak klasické komparatistické dílo Curtiovo, nechybějí ani tematicky širší díla, včetně slovenských a českých (i nové věci o českém a slovenském klasicismu apod.), autor nemůže ovšem pominout ani v mnohém nepřekonané dílo Jaroslava Vlčka. Kladně hodnotím i to, že autor využívá sekundární literatury metodologicky různě zaměřené, jež si někdy i přímo protirečí, ale dokáže jí využít ve své samostatné koncepci. Někdy uvádí termíny jiných badatelů jako původní, i když tomu tak není (to je např. Marčokův pojem „bezsyžetový“/bezsubjektivní, jenž pramení v úvahách ruských formalistů – „bessjužetnyj“ a reaguje na drtivou charakterologii ruské klasiky; podobně „slabosjužetnyj“). Také slovenský klasicismus měl smíšený ráz jako i jinde (stopy baroka, jež však autor nepovažuje za zásadní, aby se dalo mluvit o barokním klasicismu). Přítomnost takových prvků autor pokládá za typické vyvažování jedněch prvků druhými. Hovoří často o kontaminaci, ale měl bych na to poněkud jiný pohled: klasicismus je první velký evropský návrat k antice a to, že se antické motivy často objevují i v romantismu, tvoříce často jeho páteř snad ještě spolu s rysy barokní poetiky, ukazuje spíše na to, že tu byly vážné pokusy o „měkký“ přechod literárních směrů, jako tomu zčásti bylo mezi gotikou a renesancí nebo renesancí a barokem, resp. manýrismem; oproti Byronovi stojí v Anglii Keats, oproti Máchovi klasicistický pseudoromantik Erben; to, co autor nazývá vrcholem slovenského klasicismu, je ovšem také zasaženo různými jinými prvky: prostě v celé Evropě vždy šlo o prolínání různých poetik.²

² O „měkkém“ přechodu rané německé „romantiky“ od klasicismu viz Břetislav Horyna: Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis. Vyšehrad, Praha 2005. Viz naše práce a překlady N. Berďajeva, kde jde o měkký přechod k renesanci: Nikolaj Berďajev: Filosofie lidského osudu. Fragmenty z knihy Smysl dějin. „Zvláštní vydání“, Brno 1994, ilustroval Jan Steklík (vybral, přeložil a medailonem opatřil Ivo Pospíšil). I. Pospíšil: Studie o literárních směrech a žánrech. Katedra slovanských jazyků, Filologická fakulta, Univerzita Mateje Bela, Banská Bystrica 2004. Týž: Srovnávací studie (Komparatistika, slavistika, rusistika a česko-slovenské souvislosti). UCM, Trnava 2008.

Dalším problémem je v tomto případě jazyk této literatury. V době, kdy v Evropě kvete klasicismus, se národní jazyk už dávno stal podstatným rysem literárního díla: tedy třeba diferencovat i v poetice, zda jde o češtinu, jak na Slovensku s oblibou říkají „slovakizovanou“ (je problém, do jaké míry), nebo o jazykové pokusy jiné, různé jazykové směsi, tendující k samostatnému spisovnému jazyku, např. jako v prvním slovenském (pikareskním) románu (1783, 1785) Jozefa Ignáce Bajzy (1783), který se často vydává v jazykově modernizované podobě.

Spis jako celek je aktuální a metodologicky stěžejní, neboť právě v tomto období, které autor zkoumá, se odehrává něco velmi podstatného pro vznik novodobé literatury na Slovensku, dokonce bych řekl, že svébytné slovenské literatury, i když tehdy ještě zatím neexistoval obecněji přijatý model spisovné slovenštiny. To u řady autorů, zejména těch klíčových, jako jsou Jan Kollár nebo Pavel Josef Šafařík/Šafárik, vede k tomu, že jsou pokládáni za autory dvojdomé, tedy česko-slovenské, přičemž jazyk bývá pokládán za rozhodující; v případě Šafaříka jde také o německy píšícího slavistu, v podstatě zakladatele literárněvědné slavistiky (jeho dílo o řadu let předchází slavné pařížské přednášky Mickiewiczovy, které ho bohužel již použitou francouzštinou, i když sám polský básník se za ni omlouval, zastínily). Literatura psaná tehdy většinou česky nebo s použitím češtiny etnickými Slováky nebo slovenská literatura psaná v různých jazykových podobách se tak blíží literatuře české, která má však mnohem starší, v podstatě gotické kořeny (když pomineme zakládající období do 14. století), a také ukrajinské, a dokonce bych řekl, že svým způsobem i německé, neboť Německo, v té době rozdrobené, se stávalo součástí západoevropského areálu až od hnutí Sturm und Drang, zejména zásluhou J. W. Goetha. Ostatně hranice Východ - Západ šly po ose Terst - Kiel, Německo (Prusko a polofeudální státy, rozptýlené pozůstatky Svaté říše římské národa německého, formálně podřízené císaři ve Vídni) leželo ve střední a východní Evropě, na Západě dosahovalo do francouzské vlivové zóny v Porýní, Sársku, Alsasku a Lotrinsku, a na Východě hluboko do Baltie, kde ovšem naráželo na moc švédskou a hlavně ruskou. Směsice vlivů a směrů zasáhla tedy celý areál střední Evropy a jednotliví autoři, jak Markovič názorně ukázal, nesli ve své poetice stopy různých jevů.

Autor koncipoval svou habilitaci jako syntézu několika poetologických sond: v první zkoumá topos Múzy v slovenské klasicistické poezii, v druhé tzv. periferní prozaické tendence, v další ironii a komiku v díle Jána Chalupky jako symptom romantizujícího klasicismu. Jistě by bylo možné materiál, do něhož tyto sondy pronikly, charakterizovat i jinak, ale myslím, že si autor globálně vybral dobře a hlavně reprezentativně. Múza je ovšem návratem k antice, ale

je pozoruhodné, jak tento motiv využívali i básníci romantičtí, což zase potvrzuje tezi o klasicistickém romantismu nebo romantizujícím klasicismu nebo „měkkých“ přechodech a tranzitivních zónách; ironie a komika jsou základními rysy klasicismu, ale to, co je podle mě nejpodstatnější, je próza, která opravdu stojí na okraji poetického systému klasicismu, ale na druhé straně její proudění sílí. Příklady vybral autor vhodně: „V almanachu *Zora* v letech 1835 – 1840 vyšly čtyři prózy Antona Ottmayera (1796 – ?). Samuel Godra (1806 – 1873), dvojdomý autor, vydal v roce 1829 básnickou knihu *Muzy dcera* a v roce 1830 prózu *Zlatovič*. Třetím autorem prózy, o kterého díle budeme uvažovat, je Ján Pavel Tomášek (1802 – 1887) a jeho nedokončená povídka *Obchodníci, povídka z nových časův* (1846) a napokon posledním autorem próz z tohoto období je Martin Sucháň (1792 – 1862) s povídkou *Odplata za proroctví* a sentimentální prózou *Kdo dá srdci mému potešení?* (obě povídky vyšly v almanachu *Zora* v roce 1835).“ (s. 50).

K habilitační práci jako celku nemám zásadních výhrad, jen několik připomínek, které spíše otvírají další možnosti výzkumu. Co třeba zvláště kladně hodnotit, je organické scelení úvodní typologické kapitoly a jejích verifikačních sond, které vytvářejí ucelený výklad literárněhistorický, ale také teoretický a metodologický. Ne všechny podněty metodologické, k nimž se autor obrací, však přinášejí podstatné poznávací zisky, ale to je věc názoru: týká se to jak synopticko-pulzačního modelu, od něhož jsem si kdysi také hodně sliboval v recenzi na knihu z roku 1990,³ tehdy v obecné rovině (ale podobně to platí o brněnské knize dvou autorů z roku 2017), tak Putnovy příliš razantní a o to méně empatické koncepce⁴. Jisté rezervy bych viděl také v méně intenzivní roli aspektu srovnávacího/komparativního (komparatistického) a žánrového (genologického), i když oba jsou tu latentně přítomny. K tomu bych radil i svou poznámku ohledně jazyka klasicistických děl, která se pokládala za slovenská nebo i slovenská: zde potřeba diferencovat. Také by bylo dobré více zohlednit, co je v slovenském klasicismu specifického nebo bytostně národního, to bývá u Slovanů charakteristické; je tomu tak např. i v české literatuře. Pokud jde o onu tranzitivní zónu několika směrů, nelze pominout ani rokoko, ani sentimentalismus, jež bývá někdy pokládán za samostatný fenomén, nikoli za součást preromantických proudění, jakkoli se preromantismus definuje jako široký protiklasicistický

³ Viz I. Pospíšil: Na pomezí nové koncepce (Peter Zajac: *Tvorivosť literatúry*, Bratislava 1990). Tvar 1990, č. 27.

⁴ Obecně v mých recenzích Autoritativní obrazy Ruska jako vzorek českého prostoru a času (Martin C. Putna: *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Vyšehrad, Praha 2015. *Novaja rusistika* 2015, 1, s. 48-61. *Mozaika „obrazů“ střední Evropy aneb problém výkladu a koncepce* (Martin C. Putna: *Obrazy z kulturních dějin Střední Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2018. *Slavica Litteraria*, roč. 21, 2018, č. 2, s. 119-123.

směr poetiky ještě ne zcela romantické, jak to asi myslel Paul van Tieghem (*Le Prérromantisme. Etudes d'histoire littéraire européenne*, trois volumes, 1924–1947). I když, jak autor uvádí, o slovenském klasicismu se hlavně na Slovensku hodně psalo, jeho vlastní přínos je viditelný a velmi funkční.

Habilitační práce Pavla Markoviče je kvalitním, metodologicky uceleným bádáním o klíčovém období vývoje slovenské literatury. Má veškeré náležitosti habilitačního spisu. Habilitační práci Pavla Markoviče *Typologická stratifikácia slovenského literárneho klasicizmu* doporučuji přijmout k obhajobě a po jejím úspěšném průběhu doporučuji udělit akademickou hodnost docenta v oboru habilitačního řízení *Teória literatúry a dejiny konkrétnych národných literatúr*.

V Brně 21. 11. 2020

Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.